

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)

Лілія Бурачок
(м. Івано-Франківськ, Україна)

КАТОЛИЦЬКО-КОНСЕРВАТИВНІ ПОГЛЯДИ ОСИПА НАЗРУКА

У статті проаналізовано чинники, які впливали на еволюцію суспільно-політичних поглядів Осипа Назарука від радикалізму до католицизму. Розкрито основні аспекти впливу оточення на громадсько-політичного діяча першої половини ХХ ст. у Західній Україні. Проаналізовано його діяльність як головного редактора католицького часопису “Нова Зоря”. Дані характеристика й аналіз оточення, а саме – вплив єпископа Григорія Хомишина на католицько-консервативні погляди Осипа Назарука.

Ключові слова: католицизм, консерватизм, погляди, Осип Назарук, Григорій Хомишин, Західна Україна, “Нова Зоря”.

Розбудова Української демократичної держави відкрила можливості для об’єктивного дослідження історичного минулого українського народу, всестороннього осмислення його духовних чинників. Докорінно відомо, що важливу роль у становленні та розвитку національної ідеї, патріотичному вихованні народу відіграла церква. Особливе місце у формуванні національної самосвідомості належить священнослужителям Української греко-католицької церкви. Мета статті – на прикладі конкретних товариств та організацій окреслити католицько-консервативні погляди Осипа Назарука.

Основними факторами світоглядної еволюції Осипа Назарука від радикалізму, республіканізму до консерватизму й монархізму були невдачі визвольних змагань 1917–1923 рр., міжпартійна боротьба першої половини 1920-х рр. у Західній Україні та в українському еміграційному середовищі, релігійне протиріччя в Канаді та США, а також захоплення ідеями В.Липинського. Клерикальні, католицькі нахили О.Назарука скріпилися, коли він 1926 р. очолив редакцію католицького органу “Америка” і став прихильником поглядів єпископа К.Богачевського.

У серпні 1927 р. після дев’ятирічної відсутності О.Назарук опинився у Львові. Польська служба безпеки взяла колишнього міністра урядів УНР і ЗУНР під негласний нагляд, тому пильно стежила за його переміщенням. Однак побоювання О.Назарука перед можливими репресіями з боку властей за його минулу діяльність в часи революції не справдилися, і він зміг спокійно оселитися в помешканні свого тестя на вулиці Підвалля, 7, де мешкала дружина із сином. Успішно вирішилася й справа його працевлаштування. На пропозицію Товариства безжених священників імені св. Йосафата О.Назарук із січня 1928 р. очолив редакцію католицького тижневика “Нова Зоря”. Видання фінансували станіславський єпископ Григорій Хомишин і перемиський єпископ Йосафат Коциловський. Після того як останній незабаром відійшов від справ видавництва, єдиним опікуном газети впродовж усього часу її існування залишався Г.Хомишин (“Нова Зоря” виходила з 1926 р. за редакторством ректора греко-католицької духовної семінарії, а потім ігумена Львівського василіанського монастиря о. Т.Галущинського – людини високого інтелекту, авторитетного церковного та громадського діяча. Але Т.Галущинський не був професійним журналістом, що не могло не позначитися на виданні газети).

Із приходом Назарука в редакцію її праця була поставлена на фахову основу. У церковних справах новий головний редактор намагався дотримуватися обраного групою Г.Хомишина прозахідного курсу, радячись при потребі з єпископом або з о. Т.Галущинським. Зате в політичних справах О.Назарук мав майже необмежену свободу, хоча в окремі моменти при визначенні позиції газети з принципових питань консульту-

вався з Г.Хомишиним. Не раз єпископ сам втручався в редакційні справи, висловлюючи побажання чи навіть претензії головному редакторові щодо змісту тих чи інших публікацій або й давав рекомендації, на яку тему та яким способом газеті слід виступити. Такі контакти підтримувалися, як правило, за посередництвом ректора Станіславської семінарії о. Авксентія Бойчука, довіреної особи єпископа, або й шляхом листування між Г.Хомишиним й О.Назаруком. Часто бувало, що думки покровителя “Нової Зорі” суперечили політичній позиції головного редактора, і тоді останній брався переконувати єпископа в її правильності. Не завжди О.Назарукові це вдавалося, тоді його відносини з Г.Хомишиним ускладнювалися. Співпраця двох видатних людей протривала аж до Другої світової війни. Попри згадані колізії єпископ високо цінував професіоналізм й організаторський хист О.Назарука, імпонували йому й суспільно-політичні погляди останнього.

“Нова Зоря” була справжнім дітищем О.Назарука. Він запровадив нові рубрики, запрошуючи до участі в них відомих церковних діячів, політиків і науковців. Серед постійних авторів газети були С.Томашівський, Т.Коструба, І.Кревецький, Т.Галушинський.

У цих умовах для єпископа Г.Хомишина, що тривалий час виношував ідею створення впливової клерикальної організації в Галичині, досвід О.Назарука міг стати незамінним. Відомо, наприклад, що станіславівський владика мав намір заснувати газету широкого християнсько-суспільного характеру, котра б уміщувала не лише повідомлення вузького релігійно-церковного змісту, а й статті широкого – суспільно-політичного. Новий часопис, вірогідно, готувався як орган нещодавно утвореної Української Християнської Організації (УХО), яка, попри свій аполітичний статус, досить жваво вникала в політичні справи. Видається, що цей друкований орган мав нагадувати часопис “Руслан”, який виходив ще в “австрійську” добу й був органом Християнсько-суспільної партії.

Додамо, що перший з’їзд УХО пройшов 4 серпня 1925 р. у Львові¹. Новостворена організація прагнула згуртувати всіх християн-католиків українського народу, незважаючи на їх партійну належність. Завданням УХО було домагатися, щоб партії у своїй діяльності не відходили від духу й науки Греко-католицької церкви². Ідейне кредо цієї інституції – примножувати релігійні цінності в галицько-українському суспільстві цілком збігалось з життєвою позицією самого Г.Хомишина. Зрозуміло, що діяльність нової організації мала яскраво виражений антирадянський характер. Друкований орган УХО – часопис “Нова Зоря” почав виходити з 1926 р. Фінансував видання газети станіславівський ієрарх.

Станіславівський владика, звісно, усвідомлював, що для перетворення УХО в серйозну впливову силу потрібна підтримка досвідчених, авторитетних професіоналів. Крім того, Г.Хомишин, імовірно, розраховував на допомогу громадсько-політичних діячів, котрі б мали хист до журналістики. У таких умовах кандидатура “багатогранного” О.Назарука виглядала цілком прийнятною. Уже в листопаді 1927 р. він увійшов до Центрального проводу УХО³.

Поступово О.Назарук став провідною людиною в УХО, опорою Г.Хомишина у вирішенні питань взаємин цієї структури з галицько-українськими інституціями. Очевидно, усі аналітичні статті, котрі змальовували б взаємини УХО з різними політичними організаціями, належали перу О.Назарука.

Зазначимо, що на 1927 рік припадає якраз погіршення взаємин між УХО та провідною галицько-українською партією – Українським національно-демократичним об’єднанням (УНДО). Єпископ Г.Хомишин вважав, що ундівці не повинні блокуватися

з партіями лівого політичного спрямування, зокрема, із соціалістами-радикалами, соціал-демократами та членами “Селянського союзу”⁴. У “Новій Зорі” усе частіше почали з’являтися повідомлення про доцільність утворення нової політичної клерикальної партії або ж трансформування УХО в політичну організацію.

У травні 1928 р. Г.Хомишин організував збори священників Станіславівської єпархії, на яких закликав перетворити УХО в політичну партію⁵. Щоправда, партію було створено лише в 1930 р. за безпосередньої участі О.Назарука. У спеціальній заяві з нагоди створення нової клерикальної організації відзначалося, що політика жодної української партії не була повністю співзвучна з католицькою ідеологією. Додамо, що програма нової партії визначалася автономією Галичини в складі польської держави⁶.

Митрополит А.Шептицький обережніше ставився до діяльності українських національно-державницьких сил, підтримував ідею розбудови незалежної Української держави. Для примноження релігійних цінностей у галицько-українському суспільстві митрополит, власне, й ініціював створення УКС, котре в політичних питаннях цілком солідаризувалося з діяльністю згаданого вже УНДО. Утім про організацію А.Шептицького О.Назарук писав: “УКС був як залежне спеціальне поставлення УНДО, як напівполітичне, напіврелігійне... щоб ми не могли проти нього виставляти своїх засад, бо він вже виступив у костюмі релігійнім”⁷.

В умовах ускладнення наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. взаємин між митрополитом А.Шептицьким та єпископом Г.Хомишином, поступового виділення в середовищі Греко-католицької церкви двох течій, між якими мали місце ідейні суперечності не лише релігійно-обрядового, а й суспільно-політичного характеру, Осип Назарук підтримав позицію Григорія Хомишина.

Упродовж 1931–1932 рр. єпископ Григорій Хомишин написав пастирського листа “Про політичне положення українського народу в польській державі” і твір “Українська проблема”, у яких виклав своє бачення нормалізації українсько-польських взаємин. Владика відкинув радикальні методи боротьби націоналістичного підпілля, дотримувався думки, що політичний терор може тільки загострити етнополітичну ситуацію в Галичині. Г.Хомишин, що “шовіністичні чинники польської суспільності” використовують вияви політичного екстремізму для оправдання своїх злочинів перед європейськими миротворчими організаціями. Водночас станіславівський єпископ піддав критиці шовінізм польських властей, підкреслюючи, що асиміляторська політика щодо українців як найчисленнішої національної меншини призведе до ослаблення самої Речі Посполитої, зробить її беззахисною перед Радянським Союзом. За таких обставин Г.Хомишин визнавав недоцільним українській стороні ставити незалежницькі гасла, слід обмежитися вимогами автономії Галичини в складі Польщі⁸.

Не володіємо інформацією, чи О.Назарук якоюсь мірою впливав на написання Г.Хомишином цих праць, однак вірогідно, що перший був покликаний на шпальтах “Нової Зорі” роз’яснювати ідеї порозуміння Г.Хомишина та “давати відпір” нападам на ієрарха в українській пресі. Так, у грудні 1931 р. газета “Нова Зоря” надрукувала статтю “Українська тромтадратія” (тут голослівність). Стаття відображала історичне минуле Польщі, зокрема, те, що протягом 1846–1848 рр. австрійський уряд також проводив подібну пацифікацію проти недержавного тоді польського народу, та поляки, змінивши курс з непримиренного на “розсудливо-стримувальний”, добилися-таки своєї держави, коли настав сприятливий для цього час⁹.

Як засвідчують першоджерела, з 1932 р. єпископ Г.Хомишин почав утілювати свої ідеї на практиці. Тоді в Станіславові відбулася спільна українсько-польська конференція, у якій узяли участь з польської сторони відомі особи: С.Лось, М.Бобжинський,

П.Дунін-Борковський, станіславівський воєвода З.Ягодзинський, граф Є.Погоновський, князь Радзивілл. Українську делегацію представляли Г.Хомишин, О.Назарук, І.Волянський та деякі інші особи. На конференції мова йшла про поглиблення діалогу між консервативними колами обох сторін. Поляки заявили, що будуть проводити для майбутньої угоди підготовчу пропагандистську роботу з польською громадськістю й звернулися до українців з такою ж пропозицією¹⁰.

Додамо, що контакти між українськими й польськими консерваторами тривали далі, причому зустрічі відбувалися не тільки на території Галичини, а й етнічної Польщі. Так, 11 листопада 1932 р. єпископ-помічник І.Лятишевський надіслав О.Назаруку листа, запрошуючи його від імені Г.Хомишина на українсько-польську конференцію у Варшаву, яка мала відбутися 19 листопада того ж року з ініціативи Я.Бобжинського¹¹.

Утім, починаючи з літа 1933 р., ситуація дещо змінюється. Г.Хомишин був не вдоволений цинічними висловлюваннями сина М.Бобжинського під час зібрання гуртка 24 травня 1933 р. Ішлося, зокрема, про питання голодомору в Радянській Україні 1932–1933 рр. Поляки висловлювали співчуття потерпілим у Радянському Союзі, водночас говорилося, що ця проблема мала зацікавити польську громадськість так, як радянських людей справа зростання безробіття в Польщі. Було сказано, що ослаблення сусідньої держави будь-яким способом є корисним для Речі Посполитої. З виступу на зібранні Я.Бобжинського було зрозуміло, що він не визнає права українців на свою суверенну державу й навіть не вважає їх окремою нацією¹².

Вражений такою позицією поляків, Г.Хомишин 11 вересня 1933 р. написав листа редакторів “Нової Зорі” О.Назаруку, у якому просив у різкій формі відреагувати на цей цинічний виступ польської сторони. Станіславівський владика підкреслив, що за таких обставин українцям необхідно або тимчасово припинити контакти з польською стороною, або взагалі розірвати з нею стосунки¹³. Помітний вплив на прийняття остаточного рішення Г.Хомишином мала якраз позиція О.Назарука. Редактор “Нової Зорі” схилився до думки, що необхідно розірвати стосунки з польськими консерваторами, звинувативши їх у політичній дволичності, оскільки, з одного боку, Я.Бобжинський афішує свої приязні стосунки з Г.Хомишином, а з іншого, – орган польських консерваторів “*Nasza przyszłość*” друкує подібні шовіністичні публікації. Ця обставина, як вважав О.Назарук, може зашкодити репутації станіславівського владика в Галичині та створити ієрарху імідж “патрона імперської польської ідеї”¹⁴.

Однією з причин, що могла спонукати Г.Хомишина зменшити контакти з поляками, були погрози українських націоналістів здійснити проти нього терористичний акт. Так, у травні 1932 р. ієрарх надіслав листа О.Назаруку, у якому, повідомляючи про ймовірний замах, пропонував йому поки що утриматися від активних контактів з польською стороною¹⁵.

Схоже, що саме значні труднощі в налагодженні станіславівським владикою українсько-польських взаємин підштовхнули його до співпраці з іншими політичними організаціями. Так, 1933 р. установлено контакти Г.Хомишина з колишнім гетьманом П.Скоропадським. Зауважимо, що станіславівський єпископ був прихильником конституційної монархії як форми державного правління, тому із симпатією ставився до особи П.Скоропадського й не відкидав варіант його майбутнього гетьманування в Україні. На прохання гетьмана єпископ навіть виділив 5 000 злотих на розвиток часопису монархічного спрямування “Хліборобський шлях”¹⁶. Великий вплив на формування монархічних настроїв єпископа мав О.Назарук. Після смерті В.Липинського, з яким мав конфлікт, він знову наблизився до гетьманського руху. О.Назарук впливав на ієрарха задля того, щоб якомога тісніше співпрацювати з гетьманцями, бо такий союз, на його

думку, міг би прискорити процес переростання Української католицької народної партії у впливову політичну силу¹⁷. Додамо, що з 1932 р. Українську католицьку народну партію перейменовано в Українську народну обнову (УНО).

Зауважимо, що й станіславівський владика, й О.Назарук болісно сприйняли невдачу реалізації програми українсько-польського порозуміння. Ці переживання, очевидно, поглибилися внаслідок невдалої спроби втілення програми порозуміння і парламентським шляхом. Партія УНДО, з якою клерикали йшли на парламентські вибори 1935 р. в одному блоці, імовірно, через відсутність продуманої тактики парламентської боротьби членами УНО невдовзі почала ігнорувати Р.Лободича й І.Волянського (їхніх представників відповідно в сенаті й сеймі) як автономну політичну структуру. Зрештою, єпископ Г.Хомишин 1 грудня 1935 р. прийняв рішення відкликати своїх представників з парламенту¹⁸.

Свою чергою, єпископ Г.Хомишин під час одного із засідань керівництва УНО 1936 р. заявив: “Ся справа – то кара на мене за те, що я замість ширити царство Боже, вмшався в політику”¹⁹. У листі до О.Назарука єпископ був ще різкішим: “Наш нарід гине і після людської логіки мусить загинути, бо його духовий організм є так ослаблений, що не може прийняти здорової поживи і її з себе викидає... крім сего він не є ані зимний, ані гарячий, але літний, і тому Ісус Христос випльовує його з своїх вуст... Верхи того народу поражені духовою сліпотою і певного рода розумовим збоченням”²⁰.

У листопаді 1937 р. Г.Хомишин й О.Назарук приєдналися до заяви українських громадських діячів і представників Греко-католицької церкви з протестом проти репресій польського уряду щодо галицьких українців²¹. Відзначалося, що за таких обставин існує потреба консолідації національно-державницьких сил в українському таборі різних напрямів та ідеологій. Додамо, що під цим зверненням, крім Г.Хомишина й О.Назарука, підписалися відомі суспільно-політичні та релігійні діячі митрополит Андрей Шептицький, єпископ Йосафат Коциловський, К.Левицький, Д.Левицький, М.Рудницька, І.Макух, М.Стахів, Д.Паліїв, К.Малицька та ін.

Складна міжнародна ситуація, трагічне становище українців у Радянському Союзі посилили в Галичині тенденцію до об’єднання національно-державницьких сил. Ще в грудні 1937 р. у Львові був створений Контактний Комітет (КК), до складу якого ввійшли Українська соціалістична радикальна партія, Українська соціал-демократична партія, Українська народна обнова в особі О.Назарука, Фронт національної єдності, Союз українок та опозиційна група Українського національного демократичного об’єднання. КК розглядався як координаційний центр боротьби проти польського наступу²². Члени КК пропагували також ідею створення загальнонаціонального проводу для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства.

Безумовно, що діяльність обох громадських діячів – і Г.Хомишина, і О.Назарука припала на дуже складний історичний період (трагічні перипетії Першої світової війни, складний, передусім у моральному вимірі, післявоєнний період, коли всі без винятку національно свідомі галицькі українці гостро переживали окупацію Галичини Польщею, поширення в міжвоєнний період у краї прорадянських настроїв, “пацифікація” польської влади, активізація діяльності українського націоналістичного підпілля тощо). Дивуватися, що в цих умовах інтенсифікували свою діяльність українські релігійні організації та діячі клерикального табору, очевидно, не доводиться. Діяльність клерикалів була своєрідною відповіддю на поширення серед галицько-українського суспільства релігійно індиферентних настроїв.

Упродовж 1930-х рр. О.Назарук був правою рукою єпископа Г.Хомишина в його суспільно-політичній і певною мірою культурно-просвітницькій діяльності. По суті

жодне вагоме рішення станіславівський єпископ не приймав без попередньої консультації з головним редактором “Нової Зорі”. Довіра Г.Хомишина до О.Назарука була в зазначений період фактично безмежною. Утім констатації, що в суспільно-політичному житті єпископ Г.Хомишин не був самостійною фігурою, а перебував у цілковитій залежності від О.Назарука, є все ж безпідставними, гучними, не мають необхідної першоджерельної основи.

Водночас співпраця двох діячів у культурно-просвітницькій царині не була такою ж плідною. О.Назарук попри те, що допомагав єпископові в організаційному становленні клерикального просвітницького товариства, очевидно, не вважав “Скалу” кардинально необхідною організацією в конкретних історичних умовах. Видається, що О.Назарук досить прохолодно сприйняв розпорядження владики 1937 р. про заборону священникам Станіславівської єпархії належати до світських установ та організацій.

Виразні ідейні розбіжності між Г.Хомишином й О.Назаруком намітилися лише наприкінці 1930-х рр. Обидва діячі по-різному сприйняли консолідаційні процеси українських національно-державницьких сил зазначеної доби. О.Назарук вважав, що в умовах ускладнення міжнародної ситуації в Європі, інтенсифікації антиукраїнської діяльності польських урядових структур у Галичині галицьким українцям необхідно, угамувавши наявні амбіції, відкинути ідейні суперечності, консолідувати сили в боротьбі. Натомість єпископ Г.Хомишин продовжував вважати, що Українська католицька народна партія не повинна брати участь у консолідаційних процесах кінця 1930-х рр. Передусім тому, що в цій акції задіяні організації, ідеологія яких є ворожою католицькій.

Таким чином, повернувшись у Галичину, О.Назарук поринув у громадсько-політичне життя краю, ставши одним з лідерів Української Християнської Організації, Української католицької народної партії, Української народної обнови. Та все ж основним заняттям, яке приносило йому радість, була дванадцятирічна праця редактором “Нової Зорі”. У своїх статтях політичного характеру різко критикував ідеологію й тактику УНДО, щоденник “Діло”, націоналістичне підпілля, стежив за виборами до польського сейму й сенату, полемізував в ідейному спорі “візантійців” і “римшаків” у Греко-католицькій церкві. У цей період розірвав стосунки з В.Липинським, в основному, через те, що не зумів створити консервативно-монархічного пресового органу, який служив би виключно політичним інтересам гетьманського табору. Проте О.Назарук не відкинув гетьманофільської орієнтації, але головний акцент у його світогляді волею обставин був на боці консерватизму та католицизму. Зблизившись з єпископом Г.Хомишином, він активно став сповідувати “інтегральну” католицьку концепцію першого.

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 359, оп. 1, спр. 397, арк. 2.
2. Наші вісти. – 1925. – 20 листоп. – С. 2.
3. ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1, спр. 397, арк. 5.
4. Соляр І. Українське національно-демократичне об’єднання (перший період діяльності 1925–1928) / І. Соляр. – Львів, 1995. – 71 с.
5. ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1, спр. 22, арк. 1.
6. Нова зоря. – 1930. – 17 лип. – С. 2.
7. ЦДІАЛ України, ф. 359, оп. 1, спр. 9, арк. 167.
8. Пастирський лист.
9. Нова зоря. – 1930. – 17 лип. – С. 31.
10. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 2, оп. 1, спр. 899, арк. 2.

11. ЦДАЛ України, ф. 282, арк. 25.
12. Нова зоря. – 1930. – 17 лип. – С. 2.
13. ЦДАЛ України, ф. 331, арк. 81.
14. Там само, ф. 197, арк. 35.
15. Там само, ф. 331, арк. 46.
16. Там само, ф. 332, арк. 2.
17. Там само, ф. 197, арк. 18.
18. Там само, ф. 332, арк. 38.
19. Там само, ф. 197, арк. 166.
20. Там само, ф. 332, арк. 12.
21. Там само, ф. 385, арк. 3.
22. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні Другої світової війни / Б. Хруслов // Галичина. Науковий і культурно-просвітницький часопис. – 1999. – № 3. – С. 181–188.

Лілія Бурачок

(г. Івано-Франківск, Україна)

Католическо-консервативные взгляды Осипа Назарука

В статье проанализированы факторы, которые влияли на эволюцию общественно-политических взглядов Осипа Назарука от радикализма к католицизму. Раскрыты основные аспекты влияния окружения на общественно-политического деятеля первой половины XX в. в Западной Украине. Проанализирована его деятельность как главного редактора католического журнала “Новая Заря”. Дана характеристика и анализ окружения, а именно – влияние епископа Григория Хомышина на католическо-консервативные взгляды Осипа Назарука.

Ключевые слова: католицизм, консерватизм, взгляды, Осип Назарук, Григорий Хомышин, Западная Украина, “Новая Заря”.

Liliia Burachok

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Catholic-conservative views Osip Nazaruk

This article analyzes the factors and the factors that influenced the evolution of social and political views Osip Nazaruk from radicalism to Catholicism. The basic aspects of the influence of the environment on public figures of the first half of the twentieth century in Western Ukraine. Analysis of his work as editor of the Catholic magazine “Nova Zoria”. This description and analysis of the environment, namely the influence of Bishop Gregory Khomyshyn on Catholic-conservative views Osip Nazaruk.

Keywords: catholicism, conservatism, attitudes, Osip Nazaruk, Gregory Khomyshyn, Western Ukraine, “Nova Zoria”.